

A lét hangoltsága

További olvasnivaló a kiadó kínálatából:

Alistair McGrath: *Tudomány és vallás*

Berényi Dénes: *Tudomány és kultúra*

Békés Vera–Fehér Márta: *Tudásszociológia szöveggyűjtemény*

Carl Sagan: *Korok és démonok*

Dombi Péter: *Hiszem vagy tudom?*

Gyáni Gábor: *Relatív történelem*

Jean Bricmont–Alan Sokal: *Intellektuális imposztorok*

Láng Benedek: *Mágia a középkorban*

Margitay Tihamér: *Az érvelés mestersége*

A lét hangoltsága

Tanulmányok a tudás sokféleségéről

Szerkesztette:
Gábor György és Vajda Mihály

TYPOTEX

Budapest, 2010

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

© Agárdi Péter, Békés Vera, Codruța Cuceu, Ferencz Sándor, Frenyó Zoltán, Gábor György, Gángó Gábor, Golden Dániel, Gyáni Gábor, Hévízi Ottó, Kondor Zsuzsanna, Kovács Gábor, Laki János, Mester Béla, Mesterházi Miklós, Neumer Katalin, Sonkoly Gábor, Surányi László, Szántó Vera, Szécsi Gábor, Székely László, Sziklai László, Turgonyi Zoltán, Vajda Mihály, Varga Péter, Typotex, 2010

ISBN 978 963 279 152 4

Témakör: *filozófia*

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk.

Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a *TypoKlubba*, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a *www.typotex.hu* címen érhet el. Honlapunkon megismerkedhet kínálatunkkal is, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható:

www.interkonyv.hu

Észrevételeiket a *velemeny@typotex.hu* e-mail címen várjuk.

Kiadja a Typotex Kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

Tördelte: Jutai Péter

Borítóterv: Horváth Kornél

Borítófotó © Andrzej Radka: *Dancing on the Edge*

Terjedelem: 26 (A/5) ív

Nyomta a Séd Nyomda Kft., Szekszárd

Felelős vezető: Katona Szilvia

Tartalom

Előszó	7
A történelemhez tartozunk, mielőtt történelmet íránk (Történet- és vallásfilozófia)	9
Gyáni Gábor: A történelmi tapasztalat fogalmának historizálása	11
Gábor György: Az ikrek – Róma és Jeruzsálem	40
Frenyó Zoltán: Hitvita és kényszer Szent Ágoston antidonatista leveleiben	58
Mester Béla: A <i>felső hatalmasságok</i> fogalma a 16. századi magyar reformáció politikai gondolkodásában	70
Sonkoly Gábor: Kulturális örökség és történelem a városban	83
Turgonyi Zoltán: Vannak-e európai értékek?	92
Egy felfoghatatlan mindenségbe való belevetettségre (Metafizika, fenomenológia, nyelv- és politikafilozófia)	107
Szántó Veronika: Harvey, Harrington és a politikai test vérkeringése	109
Mesterházi Miklós: A metafizika álmai, megmagyarázva egy szellemlátó álmai által (B)	124
Codruța Cuceu: A politikafilozófia modernizálása – A nyilvánosság pragmatista megközelítése	133
Varga Péter András: A husserli tudatfenomenológia önértelmezési vitájának előképe a 19. században	141
Neumer Katalin: A nyelvjátékok konstituálják-e a tényeket? Wittgenstein 1946–1951	162
Vajda Mihály: A lét hangoltsága	175
Történelemre vonatkoztatott és politikumba átültetett áldozathozatali etika (Művészetfilozófia, magyar filozófia- és eszmetörténet)	183
Hévizi Ottó: Személyességek, valóságok, etikák – A szókratikus Lukácsról	185
Gángó Gábor: Siegfried Kracauer- és Walter Benjamin-hivatkozások Lukács György <i>Az esztétikum sajátosságában</i>	203
Sziklai László: „minden papírdarabkára vadászni...”	215

Békés Vera: Egy kézirat az ezerkilencszázhetvenes évek elején, a „márüres és mégüres pillanat senkiföldjén”	230
Kovács Gábor: Az újbaloldal és a magyar filozófia a hetvenes évek elején: néhány adalék az Überhaupt-könyv eszmetörténeti háttéréhez	242
Agárdi Péter: Fejtő Ferenc és a magyar nemzeti kultúra	252
Ferencz Sándor: „Én nem az ő eretnekük vagyok”	265
Surányi László: A zene helye a dialogikus gondolkodásban	276
Miért bízunk inkább a tudósokban, mint a mágusokban? (Tudomány- és kommunikációfilozófia)	291
Laki János: Demarkáció: a megbízhatóság episztemológiája	293
Kondor Zsuzsanna: Túl a virtualitáson: mozgás, kép, szöveg	311
Golden Dániel: Az elektronikus olvasás mintázatai	323
Szécsi Gábor: A közösség mint bizalmi folyamat. Közösségfogalom az elektronikus kommunikáció korában	333
Székely László: Az orchideák bolygója: Pascal végtelen térségei és a Földön kívüli élet	341
Névmutató	361

Előszó

Miféle kötetet tart kezében az olvasó? A szerkesztők sem tudnak erre a kérdésre egyértelmű választ adni. Nem is azzal a szándékkal fogtak hozzá a kötet összeállításához, hogy összeszedjenek írásokat, amelyek valamiképpen valamennyien egy dologról, esetünkben a tudásról szólnak. Titokban viszont mégiscsak abban reménykedtek, hogy az MTA Filozófiai Kutatóintézetének 2009-ben született írásai – így vagy úgy – a tudás, azon belül is a filozófiai tudás, a filozófiai megismerésforma problémáit járják körül. A tudás lett volna ugyanis az a téma, melynek égisze alatt a két szerkesztő, akkor az intézet igazgatója és igazgatóhelyettese az intézet kutatómunkájának egységét elképzelték.

Így a szerkesztők csak annyiban tudnak segítségére lenni az olvasónak, hogy elmondják: a kezükben tartott kötet kapcsán azon próbáltak elgondolkodni, hányféle tudás, hányféle filozófiai megismerésforma és megismerésmód létezik. Hogy a filozófia – talán nem véletlenül – már történetének első időszakától kezdődően (vesd össze pl. Arisztotelészt) egyszerre volt „természet- és tudományfilozófiai” látásmód (Arisztotelész: *Fizika, Meteorológia, Az égbolt, A keletkezésről és a pusztulásról, Az állatok keletkezéséről* etc.), egyszerre jelentette a metafizikai vizsgálódásokat, s a legelső mozdulatlan mozgatóról való gondolkodást (Arisztotelész: *Metafizika*), a politikáról és a politikai berendezkedésről szóló „politikafilozófiai” elmélkedést (Arisztotelész: *Politika*), az etikának, az emberi viselkedés morális összefüggéseinek kutatását (Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika, Eudemoszi etika, Nagy etika*), a lélekről, az emberi psziché működéséről kifejtetteket (Arisztotelész: *A lélek, Az érzékelés tárgyai, Az emlékezet és a visszaemlékezés, A fiatalság és az öregség, az élet és a halál, Az álmok, Az alvás és az ébrenlét* etc.), továbbá a logikus és szisztematikus gondolkodás, valamint a megértés és az értelmezés tudományát (Arisztotelész: *Katégoriák, Herméneutika, Első Analitika, Második Analitika, Topika* etc.), végül a beszédről, a dialektikáról és az érvelésről (Arisztotelész: *Rétorika*), valamint a művészetekről való szisztematikus („művészetfilozófiai”) bölcselkedést (Arisztotelész: *Poétika*) stb. Ma az ilyen totális megközelítés egy életművön belül elképzelhetetlen (igazi donquijotes tett lenne ehhez fogható teljességre törekedni), de arra figyelmeztet, hogy a filozófia nem nélkülözheti a sokszínűséget, a feltett kérdések és válaszok (vagy válaszkísérletek és választöredékek) sokoldalúságát.

Szerintünk egyenesen örület, s a filozófiai látásmódnak, azaz a filozófia lényegének teljes ignorálása, egyszerűen a filozófia halála, ha a filozófiát mesterségesen, kívülről, valamilyen intézményesített hatalmi- vagy parancsszóval „egydimenzióssá” kísérelnék meg tenni, hogy megfeleljen a modern (azaz épp a legmodernebbnek hitt és – mint annyiszor – megfellebbezhetetlennek, vagyis intézményesen kanonizáltnak remélt) tudományosság követelményeinek. Nem

szeretnénk, ha megfelelné annak. Másrésztől primitívség és a tudás funkciójának, szerepének és működésének totális félreértése a filozófia egész jogosultságának technokrata-technicista megkérdőjelezése azon az alapon, hogy bármennyit erőlködjenek is a filozófusok, soha nem fognak a kérdéseikre a tudomány követelményeinek megfelelő, naprakész választ találni. Nem fognak. Ez igaz. De úgy gondoljuk, hogy a filozófia, ha nem akarják a tudomány nevében így vagy úgy megerőszakolni, s ha ragaszkodunk ahhoz, amit filozófiai tradíciónak szokás nevezni, továbbra is nagyon fontos szerepet játszhat, s remélhetőleg játszani is fog abban, hogy a kulturált ember elgondolkozhasson azon, ami körülveszi. Legyen szó a világmindenségről, a társadalom berendezkedéséről, az egyes ember érzés- és gondolatvilágáról; legyen szó tudományról, művészetről, vallásról vagy bármiről, ami hozzánk tartozik.

Ez a kötet tehát a filozófiai tudás és általában a tudás „sokszínűségének” jegyében született. Reméljük, mindenki, aki a kezébe veszi, talál benne olyan írásokat, melyek elgondolkoztatják. Ami persze egyszersmind azt is jelenti, hogy az olvasó kedvére tallózhat a kötetben, szeretheti vagy elutasíthatja egyik vagy másik írást. A filozófia, minthogy nem „kőkemény tudomány”, megengedi, hogy mindenki a maga személyiségének megfelelően viszonyuljon hozzá.

* * *

Kötetünkben az MTA Filozófiai Kutatóintézet munkatársainak írásai mellett olvashatók vendégszövegek a filozófia és a társtudományok képviselőitől, akik 2009-ben vendégeink voltak, s akiknek kutatói irányultságát, témavilágát és gondolkodásmódját a miénkéhez közelinek érezzük. Ennek megfelelően indokolatlannak tartottunk volna egy külön „vendégfejezetet” nyitni, írásaikat – amelyekért ezúton is köszönettel tartozunk – a kötet tematikus rendjéhez illeszkedve helyeztük el.

Köszönjük Forrai Gábornak, Rugási Gyulának és Schwendtner Tibornak, hogy elolvasták a kötet kéziratát, s számtalan szakmai tanáccsal, kritikával, megjegyzéssel, kiegészítéssel és pontosítással hozzájárultak a tanulmányok végleges formájához.

Végezetül köszönet a lehetetlent nem ismerő Typotex Kiadónak a harmonikus együttműködésért.

A szerkesztők

**A történelemhez tartozunk,
mielőtt történelmet íránk**

Gyáni Gábor

A történelmi tapasztalat fogalmának historizálása

Élmény és tapasztalat: Dilthey fogalmi alapvetése

Mit takar vajon a történelmi tapasztalat fogalma, amelyet Wilhelm Dilthey az *élmény* (Erlebnis) és az *élettapasztalat* (Lebenserfahrung) kifejezéseivel adott vissza? Meghatározása szerint „az élmények egy életegységben az időfolyamatban egymásra vonatkoznak; így mindegyiknek megvan a helye egy folyamatban, melynek tagjai az emlékezetben össze vannak kapcsolva egymással”.¹ Az élmény nem valamely nézőpontból a tárgyról alkotott kép vagy képek sora, amely „valami hozzáképzelt, hozzágondolt” révén jeleníti meg a valóságot teljességében, hanem az élet közvetlen átélése: „nem objektumként áll szemben azzal, aki felfogja, hanem megléte számomra nem megkülönböztetett attól, *ami* benne számomra van.” Az élmény tehát nem perspektivikus² és nem utólag szerzett tudás,³ hanem az, amit az „elemi gondolkodási tevékenységek” (mindenekelőtt az emlékezés) világít meg, melynek révén „az élményt tovább felfogják”.⁴ Az élmény ilyenformán *életfolyamat* által magában az *életfolyamatban* keletkezik, bár nem az egymásra következés, az eseményszekvenciák egyszerű (mimetikus) mentális leképezése csupán, hiszen *életösszefüggésbe rendeződő értelmi egységet képez*, mivel az életfolyamatban „minden egyedi élmény egy egészre vonatkoztatott [...] a valamennyi részt összekapcsoló vonatkozások által konstituált egység.”⁵ Eltérő szinteken véli megragadhatónak Dilthey az élmény holisztikus értelmét. „Ami az idő folyásában a jelenlét egységét adja, az – mert egységes jelentéssel rendelkezik – a legkisebb egység, s ezt élménynek nevezhetjük. Ezen kívül az élet mozzanatainak – melyeket az életút szempontjából közös jelentésük kapcsol össze – minden átfogóbb egységét választják el egymástól.”⁶

¹ Wilhelm Dilthey: A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban (részletek). In: Uő (1974): *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban. Tanulmányok*. Bp.: Gondolat, 523.

² „Itt nincsenek különböző térbeli helyek, melyekből az, ami benne van, látható volna.” Uo. 524.

³ A „különböző nézőpontok, melyekből felfognánk, csak utólag, a reflexiók által keletkezhetnek és magát az élményt a maga élményjellegében nem érintik”. Uo.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 526.

⁶ Wilhelm Dilthey: Vázlatok a történelmi ész kritikájához. In: Bacsó Béla (vál.) (1990): *Filozófiai hermeneutika (Szöveggyűjtemény)*. Bp.: 64.

A (múltbeli) élet, mint közvetlen élmény ezen diltheyi fogalma elkülönül a reflexiós alapuló tapasztalati tudástól. „Ha így az életvalóságot az élményekben, vonatkozásainak sokféleségében tapasztaljuk, akkor – így tekintve – mégis mindig csak valami szingulárisnak, saját életünknek tűnik az, amiről az élményben tudunk. Valami egyszerűről való tudás marad, és semmilyen logikai segédeszköz nem képes meghaladni azt az egyszeri korlátozódást, melyet az élmény tapasztalati módja tartalmaz”.⁷ Az „egyszeriről való tudást” a megértés segítségével haladhatjuk meg csupán. „Csak a megértés függeszti fel az individuális élmény korlátozottságát, aminthogy másfelől azután újra az élettapasztalat jellegét kölcsönzi a személyes élményeknek.”⁸ A megértés (a reflektált élmény) ilyenformán a szellemtudományok „logikai segédeszköze”, ez a specifikum különbözteti meg a szellemtudományokat a természettudományoktól, mely utóbbiakban a kauzális magyarázatra hárul a megismerés terhe. A gondolat, természetesen, nem vadonatúj, hiszen már Gustav Droysen ebben jelölte meg a történeti megismerés, az ő szavaival szólva, a „történeti módszer” lényegét: „ *kutatva megérteni, vagyis az interpretáció*”. Mert mi is, Droysen szerint, a történeti módszer alapja? Nem más az, mint hogy a történeti diszciplína „teljességgel a morfológiai oldal, az egyedi formaadások felé fordul. [...] A szellem ugyanis a maga legsajátabb lényegét a formaadásokban leli meg; azt mondhatnánk, hogy a szellem számára azt jelenti megformálódásainak szférája, amit az organikus életnek az anyagi testiség. E megformálódások a szellem legsajátabb tartalmának alakzatai, bennük ébred a szellem önmaga tudatára, s amennyiben azokat önmagán kívülre helyezi, ily módon önmagát tárgyivá teszi.”⁹ A megértés (a magyarázat helyett) azért adekvát eljárás a történeti megismerés számára, mert a szemlélő (a historikus) és azon dolgok, „melyekben a megértendők kifejeződtek, egy és ugyanazon etikai és intellektuális kategóriák; s csak annyiban vagyunk képesek a megértésre, amennyiben ugyanezek a kategóriák bennük külsővé váltak”. Innen ered tehát „a tudás, a tudó és az, amiről tudunk azonossága”.¹⁰

Miután a szellemtudományi megértés kiindulópontja az élmény, nincs szellemtudományi megismerés az élet átélése nélkül. „A megértés megélést előfeltételez, és az élmény csak azáltal lesz élettapasztalattá, hogy a megértés átvezet a megélést szűk és szubjektív voltából az egész és az általános régiójába.”¹¹ Éppúgy feltétele a rendszeres tudásnak az „egyes életegység eleven megragadása”, az élmény birtokbavétele, mint az ekként szerzett alaptapasztalat megértése, ami

⁷ W. Dilthey: i. m. (1974) 526.

⁸ Uo.

⁹ Gustav Droysen: *Historika*. In: Gyurgyák János – Kisantal Tamás (szerk.) (2006): *Történetelmélet II*. Bp.: Osiris, 59., 60.

¹⁰ Uo. 60.

¹¹ Wilhelm Dilthey: i. m. (1974) 529.

(Droysen sugalmazása nyomán Dilthey szerint is) interpretáció formájában történik.

Döntő jelentőségű a történelmi megismerés (megértés) Dilthey-féle felfogásában az élmény és az élettapasztalat kettős mibenléte. Ezért sem egészen helytálló Ankersmit megállapítása, mely szerint Dilthey előnyben részesíti az élmény fogalmát az élettapasztalattal szemben „annak érdekében, hogy a történelem művelése során és a szellemtudományokban jelentkező tapasztalattal meg tisztítsa azoktól a természettudományos képzetársításoktól, amelyek a tizennyolcadik századi ahistorikus empirizmusban rakódtak a »tapasztalat« fogalmára.”¹² A megélés és a megértés ugyanis kölcsönösen feltételezi nála egymást, mivel a „fokozatos felderítés” viszonya kapcsolja őket össze egymással. „Az élmény homályossága megvilágosodik, a szubjektum szűkebb felfogásából fakadó hibákat kiigazítjuk, maga az élmény kitágul és kiteljesedik más személyek megértésében, ahogyan másfelől a többi személyt saját élményeink segítségével megértjük. A megértés a források intenzívebb felhasználása, az eddig meg nem értett múltba való visszahatolás és végül magának a történelemnek mind újabb eredményeket létrehozó és így magának a megértésnek tárgyát kiterjesztő előremozdulása révén mindinkább bővíti a történelmi tudás terjedelmét.”¹³

Dilthey, összegezzük, a történelmi (a szellemtudományi) megismerést élményalapú, egyúttal absztrakción nyugvó szellemi tevékenységként határozza meg, azt állítva, hogy a történelmi megértésben „az élmény szubjektivitásával szemben az élet objektivitása tárul föl”.¹⁴ Bár a történetírás nem „szisztematikus szellemtudomány”,¹⁵ mégis képes Dilthey szerint előállítani a pozitív tudást, hogy megfeleljen ezáltal az objektivitás követelményének. Mindamelllett „a szellemtudományos munkában, annak minden pontján és mindenkor [meg-történik] megélésnek, megértésnek és a szellemi világ általános fogalmakban megvalósuló megjelenítésének a körben forgása”.¹⁶ Azért tudomány a történetírás, mert képes absztrahálni, bár kétségkívül hasznát veszi az élménybe belefoglalt szubjektivitásnak is. „A történetírás minden ponton a történelmi alakulásba beleszövődött rendszeres összefüggésekről szerzett tudástól függ, és ezen összefüggések mélyebb kiderítése határozza meg a történelmi megértés előrehaladását.”¹⁷ A történelmi tudás gyarapodása mind e közben függ „attól [is], hogy a megélés új mélységekbe hatoljon előre, hogy a megértés a történelmi élet megnyilvánulásainak tágabb körére terjedjen ki, addig ismeretlen történelmi

¹² Frank R. Ankersmit (2004): *A történelmi tapasztalat*. Bp.: Typotex, 18.

¹³ W. Dilthey: i. m. (1974) 532–533.

¹⁴ Uo. 534.

¹⁵ Vö. Jürgen Habermas: A szellemtudományok önreflexiója: a történettudományi értelemkritika. In: Bacsó Béla (szerk.): i. m. 167.

¹⁶ Uo. 533.

¹⁷ Uo. 530.

források nyílnak meg vagy nagy tapasztalattömeg emelkedjék fel új történelmi helyzetben”.¹⁸

Az igazán döntő kérdés így szól azonban: miként tehető általános élet-tapasztalattá, hogyan érlelhető tudássá az egyedi tapasztalat (az élmény), mi teremti meg annak lehetőségét, hogy a diffúz, partikuláris és az éppen csak keletkezőben lévő élményt tapasztalatként megértsük, majd történeti elbeszélésbe foglalva rögzítsük? Több különféle választ ad Dilthey a kérdésre. Egyik megoldása így hangzik: nem lehet az egyedit úgy megismerni (megérteni), hogy teljesen elvonatkoztatunk a közvetlen élménytől; ugyanakkor egyedül a pozitív tudományok (a szellemtudományok azonban nem) képesek az egyetemes megragadására. „Egyetlen reális kategória sem tarthat igényt arra, hogy a szellemtudományokban ugyanúgy rendelkezzen érvényességgel, mint ahogy a természettudományokban érvényes.”¹⁹

Idézett megállapítása ellentmond a szisztematikus és a nem szisztematikus (mármint a biográfia és a történetírás) tudományosságáról máshol tett kijelentéseinek, nevezetesen, hogy a múlt tapasztalati formában is megérthető, mivel ha nem is éppen élményszerűen, a múlt tovább él a jelenben. Ezt már Droysen így gondolta (ebben is az ő adója tehát Dilthey), amikor kijelentette: „[t]udósítson bár a történeti elbeszélés valamely kiindulópontból a dolgok lefolyása kapcsán – mintegy utánozva a létrejövés egymásutánját az ábrázolás során –, a kutatás [...] tudatában van annak, hogy olyan anyaggal van dolga, amely behelyeződött a jelenbe, s hogy a kutatás ebből a pontból kiindulva halad visszafelé a múltba.”²⁰

Az önmagáról szerzett közvetlen tapasztalat (az élmény), lényegében az *önismeret* révén sikerrel törekedhet a jelen a múlt megértésére.²¹ Ennek, mondhatni, paradigmátikus megnyilvánulása az önéletírás, amikor „az életutat megértő ember azonos azzal, aki azt végigélte.”²² Egyszerre van adva az önéletírásban az élmény és az élettapasztalat (a történelmi tudás); egymásra épülve, egymással való kölcsönhatásban jelenítik meg az elmúlt életet. Az önéletíró életének „értelmi egységei” (tényei) „a jelenbeli és múltbeli, közös fontosságuk révén összekapcsolódó *élmények* koncepcióiban alakulnak ki. [...] Az egységek élményekként formálódnak ki, s a végtelen, számtalan sokféleségből előzetesen kiválasztódik az, ami ábrázolásra érdemes. S e tagok közül olyan összefüggés bukkan elő, mely persze nem lehet oly sok év reális életútjának egyszerű leképezése, s nem is akar az lenni, mert hiszen éppolyan megértésről van szó,

¹⁸ 531.

¹⁹ W. Dilthey: i. m. (1990) 67. A megállapítást kommentálja R. G. Collingwood: *A történelem eszméje*. Bp.: Gondolat, 230.

²⁰ Gustav Droysen: i. m. 51.

²¹ R. G. Collingwood: i. m. 231.

²² W. Dilthey: i. m. (1990) 70.

amely mégiscsak azt mondja ki, amit az individuális élet maga tud a benne meglévő összefüggésről.”²³ Az önéletírás, tartja Dilthey, a történelmi látásmód példaszzerű modellje, amelynek „alapját a saját élethatalma és teljessége, az erre vonatkozó elmélkedés energiája alkotja. Egyedül ez teszi lehetővé, hogy az elmúlt vértelen árnyai másodszor is életre keljenek [...] , hogy önmagunkat átadjuk egy idegen létezésnek, hogy saját éniünket abban elveszítsük”.²⁴ Találó Gadamer megjegyzése ezzel az utóbbi kijelentéssel kapcsolatban, hogy ti. Dilthey szerint: „A történelmi tudat az önismeret egyik formája.”²⁵

A megértés, mint önmegértés, amelynek az önéletírás csupán irodalmi megnyilvánulása, az életösszefüggés, a koherencia (Zusammenhang) felderítését segíti elő. Három gondolkodási kategória járul hozzá a megértéshez, az *érték*, a *cél* és a *jelentőség*. eltérő időbeli vonatkozásokban használjuk őket: a jelentőség az emlékezés (a retrospekció) távlatában, az érték a jelen viszonylatában, a cél pedig a jövő perspektívájában kap szerepet az élet megértése (értelemmel való felruházása) során. A történelmi (a történeti) gondolkodásnak a jelentőség a „legsajátabb kategóriája”, amely alapvető kognitív eszköz a visszaemlékezésben megteremtendő koherenciához. Márpedig mi más a történelem, mint maga is egyfajta visszaemlékezés. Ha a koherencia, az életösszefüggés a jelentőség felismerésével („felderítésével”) érhető el csupán, akkor a történeti megértés (megismerés) szintén képes összefüggéseiben megragadni a történeti tapasztalatot. Ami azzal a hallgatólágos feltételezéssel egyenértékű, hogy az élmények csupán az alapjukul szolgáló történések (események) lefolyását követően válnak tapasztalatokká, akkor, midőn fény derül a múltat reprezentáló élmények jelentőségére (értelmére).²⁶

Dilthey további megoldási javaslata szerint azért teremthető történelmi tapasztalat (történeti tudás) az élet valamikori megéléséből, az élményből, mert rendelkezik a véges emberi élet a végtelen megértés képességével. Szubjektív korlátjai kétségkívül mindig vannak a megértésnek, ez azonban nem érinti a történeti megismerésnek azt a képességét, hogy meg tudjon érteni minden történeti adottságot. Gadamer megítélése szerint „Dilthey itt ahhoz a régi tanításhoz kapcsolódik, mely a megértés lehetőségét az emberi természet egyformaságából vezette le. Saját élményvilágunkat egy olyan kitérés pusztá kiindulópontjának tekinti, mely az eleven áthelyeződésben saját megélésünk korlátozottságát és esetlegességét annak a végtelensége révén egészíti ki, ami a történeti világ utánélésében közelíthető meg.”²⁷

²³ Uo. 70–71. (Kiemelés tőlem)

²⁴ Uo. 71.

²⁵ Hans-Georg Gadamer (1984): *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Bp.: Gondolat, 172.

²⁶ Vö. David Carr (1986): *Time, Narrative, and History*. Bloomington: Indiana University Press, 77–79.

²⁷ Hans-Georg Gadamer: i. m. 170–171.